

МОНГОЛ, АНГЛИ ХОЁР ХЭЛНИЙ ОРЧУУЛГЫН ЧАНАР, ТҮВШНИЙ ЗАРИМ АСУУДАЛД: МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД БОДЛОГЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ (1994)-ЫН ЖИШЭЭН ДЭЭР

Б.Энхбаяр¹

Монголчууд хэзээнээс орчуулгад элэгтэй ард түмэн. Монголын үе үеийн эрдэмтэн, гүүш, дуун хөрвүүлэгчид дэлхийн сонгодог зохиол бүтээлээс сорчлон орчуулж уншигч олондоо хүргэхдээ үгийн урныг сонгож тухайн үндэстний ахуй, соёл, зан заншлыг монгол уншигчдынхаа ой тойнд буутал илэрхийлж, орчуулгын онолын үндсэн зарчим, аргуудыг чадварлагаар хэрэглэн чанартай орчуулга хийдэг байлаа.

Өнөөдөр даяаршлын эринд Монгол улс дэлхийн олон улс оронтой улс төр, нийгэм, эдийн засаг, соёлын олон салбарт төр улс, олон нийтийн байгууллага, пүүс компани болон хувь хүмүүсийн зэрэг бүхий л түвшинд нээлттэй, чөлөөт харилцаа хөгжүүлэх болсноор гол төлөв орос хэлнээс хөрвүүлдэг байсан уламжлалыг эвдэж англи тэргүүтэй Өрнө, Дорны олон хэлнээс эх хэл рүүгээ шууд орчуулга хийх болсон нь туйлын олзуурхууштай хэрэг билээ.

Мянга мянган монгол залуус тухайн оронд нь суралцан өндөр боловсрол эзэмшиж олон хэлнээс орчуулагчдын тоо нэмэгдсээр байгаа ч тэдгээрийн олонхынх нь эх монгол хэлний мэдлэг, найруулан бичих чадвар тааруу болон тухайн орчуулж буй сэдвийн талаарх мэдлэг нимгэнээс аль тэртээ 12-13-р зуунаас эхтэй Монголын их гүүш, орчуулагчдын агуу их авьяас, орчуулгаа ойлгох мэдрэмж, аялгуу тансаг монгол хэлний найруулах урлаг алдагдаж чанаргүй, “модон” орчуулга газар авлаа. Энэ тухай манай туршлагатай орчуулагчид төдийгүй, боловсрол мэдлэгтэй өргөн олон уншигчид ч “орчуулга биш оршуулга” хэмээн тохуурхан хэлэлцэх болсон нь тохиолдлын хэрэг бишээ.

Нөгөө талаар зөвхөн монгол, орос хэлний хүрээнд хийгдэж байсан орчуулгын онолын судалгаа харьцангуй зогсонги байдалд орсон, бусад хэлний хувьд энэ талын судалгаа бараг хийгдээгүй байгаа зэрэг нь орчуулгын чанар, түвшин муудахад хүргэж буй нэг хүчин зүйл гэж үзэж байна.

Орчуулга оролдож буй зарим залуус орчуулга нь нарийн түвэгтэй, бүтээлч ажил болохыг үл ойлгон хоёр хэлний тольноос үг шүүрдээд эвлүүлээд тавиад байх дайны ажил мэт хялбарт үздэгээс орчуулгын онол судалгааны ном бүтээл уншихгүй, тэдгээртэй танилцахгүйгээр орчуулга хийж байгаа нь туйлын харамсалтай. Орчуулгын талаар англи хэлний нэрт орчуулагч асан Д.Алтанхуяг “...зохиогчийн мянган үгээс шүүрдэн байж

¹ МУИС-ийн ОУХС-ийн профессор, доктор (Ph.D)

олсон ганц үгийг давс хужрыг нь тааруулан төрөлх хэлээрээ ончтой буулгах “там”-ын ажлыг аавын хүү бүр, ээжийн охин болгон үл хүчрэх ажгуу. Орчуулга гэдэг авьяас, билэг, мэдлэг, чадвар шалгасан бүтээлч хөдөлмөр, үнэнхүү “там” ажээ....”² хэмээн өгүүлсэн нь орчуулагчдад нэгийг эрэгцүүлэхэд хүргэх үг яах аргагүй мөн.

Энэ бүхнийг оршил болгон өгүүлэхийн учир нь өнөөгийн албан бичгийн орчуулга, тэр дундаа дипломат баримт бичгийн орчуулгыг ч мэргэжлийн түвшний бус хүмүүс хийж, нэн хариуцлагагүй ханддаг болсон нь энд авч үзэж буй Гадаад бодлогын үзэл баримтлалаар зогсохгүй, албаны бусад олон баримт бичгийн орчуулгаас бэлхэнээ харагдаж байна.

Аливаа орчуулга түүний дотор дипломат баримт бичгийн орчуулга нь манай улсын гадаад бодлогын нүүр царай, бусад улс орон, олон улсын байгууллагуудтай харьцах гүүр болж байдгаараа бичлэг, найруулга, үг сонголт, хэлний хэм хэмжээ, мэдрэмж зэрэг үзүүлэлтүүдийг дээд зэргээр баримталж туйлын хариуцлагатай, чамбай ажиллахыг орчуулагчдаас шаарддаг.

Миний бие энэхүү өгүүлэлдээ орчуулга оролдон судалдгийн хувьд түгээмэл хэл болох англи, эх монгол хэл хоёрын хоорондын орчуулгын онцлог, өнөөгийн орчуулгын чанар, түвшинг Гадаад бодлогын үзэл баримтлалын жишээн дээр харьцуулан харуулахыг зорьлоо.

1994 онд баталсан Монгол улсын Гадаад бодлогын үзэл баримтлал нь оршил болон таван бүлгээс бүрдэж байна. Оршил хэсгийн хоёрдох догол мөрөнд байгаа *“In line with trends of advancing human society, in particular with requirements of economic and technological progress, the nations of the world are drawing closer together, and conditions for enhancing their relationship are taking shape”* гэсэн англи өгүүлбэрийн монгол орчуулга нь *“Хэдийгээр дэлхийн улс гүрнүүд нийгмийн хөгжлийн жам ёсоор, түүний дотор эдийн засаг, технологийн хөгжлийн шаардлагаар ойртож, харилцан уялдаа холбоогоо бэхжүүлэх нөхцөл бүрэлдэж байгаа боловч улс орнуудын шашин, үндэстэн хоорондын зөрчил нэмэгдэж үндсэрхэг үзэл газар авч, бүс нутгийн хэмжээнд болон тодорхой улс орны дотор зөрчил, мөргөлдөөн гарах магадлал багасахгүй байна”* гэжээ. Өөрөөр хэлбэл англи хувилбарт *“Хэдийгээр..... улс орнуудын шашин, үндэстэн хоорондын зөрчил нэмэгдэж үндсэрхэг үзэл газар авч, бүс нутгийн хэмжээнд болон тодорхой улс орны дотор зөрчил, мөргөлдөөн гарах магадлал багасахгүй байна”* гэсэн бүхэл бүтэн санаа хаягджээ.

Орчуулгын онолын үндсэн зарчим нь үнэн зөвийг баримтлах зарчим бөгөөд энэ зарчмаар аливаа орчуулгад эх зохиолын үг өгүүлбэрийн утга санаа агуулгыг мугуйдаж өөрчлөхгүй, орхиж гээгдүүлэхгүй үнэн зөв, бүрэн бүтэн буулгаж хөрвүүлэх явдал байдаг. Гэтэл энэ жишээнээс харахул орчуулгын онолын үндсэн зарчим алдагджээ. Орчуулна гэдэг утгаа хоёр хэлний хооронд үг зүй, хэл зүй, өгүүлбэр зүй болон найруулга зүйн төрөл бүрийн хувиргалт хийнэ гэсэн үг. Орчуулгын онолоор үг орхих, нэмэх, солих, сэлгэх зэрэг хэл зүйн хувиргалтууд хийж болдог. Эх зохиолд байгаа илүү, давхардсан буюу орхиж гээхэд утга санааг алдагдуулахааргүй үгсийг орхиж болно гэсэн үг. “Үгэнд халдаж болно, харин утгад халдаж болохгүй” гэж их эрдэмтэн, зохиолч Ц.Дамдинсүрэн нэгэнтээ өгүүлсэн байдаг. Харамсалтай нь дээрх жишээнд утгад халдаад зогсохгүй зоригтойгоор гээжээ.

² Р.Гүрбазар. Орчуулгын онол дадлагын үндэс. УБ, 1996

Дөрөвдэх доголын *"The restructuring and reforming of the country's political, social and economic systems provide it with favorable conditions for conducting a foreign policy based on realism and according priority to its national interests"* гэсэн өгүүлбэр монгол эх дээрээ *"Манай орны улс төр, нийгэм, эдийн засгийн байгууллын өөрчлөлт, шинэчлэлт улс үндэснийхээ ашиг сонирхлыг дээдэлсэн, бодит байдалд тулгуурласан гадаад бодлого явуулах аятай боломж бүрдүүлж байна"* гэж байна. Энд *"...бодит байдалд тулгуурласан гадаад бодлого"* гэдгийг *"...a foreign policy based on realism"* гэж орчуулжээ. Аливаа "зм" үүд угтаа онол сургаал байдаг. Уг нь *"based on reality"* эсвэл *"real situation"* гэж орчуулах байж. Энэхүү үзэл баримтлалыг монголоос англи, англиас монгол руу орчуулсны алин болохыг мөхөс би ойлгосонгүй.

"Нийтлэг үндэслэл" гэсэн бүлэг 6 зүйлтэй байна. *"Independent and sovereign Mongolia, in terms of its state structure, is a unitary State upholding rights, freedoms and free economy; in political and geographical respects, it is a developing country in Asia, landlocked between two great powers"* *"Тусгаар тогтносон, бүрэн эрхт Монгол Улс нь төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл, ардчилсан ёс, хүний эрх, эрх чөлөө, чөлөөт эдийн засгийг эрхэмлэсэн улс бөгөөд улс төр, газар зүйн хувьд Ази тивд хоёр их гүрний дунд оршдог, далайд гарцгүй, хөгжиж байгаа орон юм"* гэсэн 1-р зүйлийн эхний өгүүлбэрийн монгол эхэд байгаа *"ардчилсан ёс"* гэсэн үг англи дээрээ орхигдсон байна. Энэ нь дээр өгүүлсэнчлэн нэг үгийн асуудал биш, мөнөөх л утга гээгдсэн хэрэг.

Энэхүү бүлгийн 2-р зүйлд *"Mongolia's foreign policy objectives reside in ensuring its independence and sovereignty by following the trends of human society's advancement, maintaining friendly relations with all countries, strengthening its position in the international community and forming with influential countries in the region and in the world a network of relationships based on the interdependence of political, economic and other interests"* гэсэн зэрэгцсэн олон гишүүн өгүүлбэртэй хавсарсан нийлмэл өгүүлбэрийн энд харлуулсан сүүлийн гишүүн өгүүлбэрийг харъя. *Forming* гэсэн үйл үгийн ард *a network* гэсэн шууд тусагдахуунаар эхэлж байгаа хэсгийг *forming a network of relationships based on the interdependence of political, economic and other interests with influential countries in the region and in the world* гэж найруулсан бол англи хэлний дүрэм болон хэм хэмжээнд илүү нийцэх байлаа.

Энэ бүлгийн 3-р зүйлийн эцсийн *"Гадаад орнууд дахь Монголын сонирхлыг улс төр эрх зүйн аргаар бататган хамгаална"* гэсэн санааг мөн хаян орчуулжээ. *"Mongolia's interests in foreign countries shall be safeguarded by political and legal means"* гэсэн байдлаар ч болов орчуулах ёстой байж.

6-р зүйлийн *"Considerations of foreign relations shall be in political, economic, scientific, technological, cultural and humanitarian fields of foreign policy."* өгүүлбэрийн монгол хувилбар нь *"Улс төр, эдийн засаг, шинжлэх ухаан-технологи, соёл хүмүүнлэгийн хүрээний гадаад харилцааны бодлого дотроос улс төрийн гадаад бодлого тодорхойлогч шинжтэй байна"* гэсэн байна. Орчуулгын онолын үндсэн ойлголт нь орчуулга дүйх тухай асуудал буюу мөнөөх үндсэн зарчим. Гэтэл дээрх хоёр өгүүлбэрийн утга хоорондоо дүйхгүй байна.... *"улс төрийн гадаад бодлого тодорхойлогч шинжтэй байна"* гэсэн утга англи хувилбарт огтхон ч байхгүй байна.

“Монгол улсын гадаад улс төрийн бодлого” хэмээх 2-р бүлгийн 10-р зүйлд “олон улсын тавцанд” гэснийг “in the international arena” гэжээ. “arena” гэсэн үгийн өмнө “at” гэсэн утгвар хэрэглэдэг. “in”-ийн оронд ядаж “on” хэрэглэсэн бол дүрэмд ойр байх байсан. Энэ бол жижиг зүйл бишээ.

“Эдийн засгийн гадаад харилцааны бодлого” 3-р бүлгийн 20-р зүйлийн 1 буюу а зүйлийн *“Foreign economic activities should be focused on enhancing the country's potential, increasing export resources, developing economic infrastructure and producing import substituting goods”* буюу *“Эдийн засгийн гадаад харилцааны үйл ажиллагааг улс орны эдийн засгийн чадавхи, экспортын чиглэлийн нөөцийг өсгөн нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн дэд бүтцийг бүрэлдүүлэх, импортыг орлох бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх”* гэсэн англи, монгол хоёр өгүүлбэрийг харьцуулахад монгол өгүүлбэрийн найрлага муу, англи дээр байгаа “эдийн засгийн гадаад үйл ажиллагааг хөгжүүлэхэд ... зүйлд түлхүү анхаарна гэсэн санаа харагдахгүй, зэрэгцсэн адил гишүүн өгүүлбэрүүд мэтээр жагсаажээ.

Мөн энэхүү 20-р зүйлийн 2-дох зүйлд “Mindful of the need to modernize the economy, presently dominated by raw materials production, and to develop basic sectors conducive to building a rational structure, measures will be taken to achieve the most effective level of processing minerals as well as raw materials of animal and plant extraction and to produce goods that are competitive on the world market” буюу “Монгол улсын эдийн засгийн түүхий эд зонхилсон чиглэлийг өөрчилж, оновчтой бүтцийг бүрэлдүүлэхэд чиглэсэн үндсэн салбаруудыг хөгжүүлэх шаардлагатай уялдуулан эрдсийн болон мал, амьтан, ургамлын гаралтай түүхий эдийн боловсруулалтын түвшинг хамгийн үр ашигтай хэмжээнд хүргэж, дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх” гэсэн англи, монгол хоёр өгүүлбэрийн гол утга буюу нюанс зөрүүтэй.

20.3-ын *“Pursuing the policy of modernizing existing industries by re-equipping them with advanced technology and techniques, and developing export-oriented industries such as food, light, mining and chemical industries as well as biotechnology and new products on the basis of raw materials available in the country”*. “Одоо байгаа үйлдвэрүүдийг орчин үеийн шилдэг техник, технологиор шинэчлэн тоноглох, хүнс, хөнгөн үйлдвэр, уул уурхай, хими, биотехнологи, шинэ материалын зэрэг экспортын чиглэлтэй аж үйлдвэрийг өөрийн орны түүхий эдэд тулгуурлан хөгжүүлэх чиглэл баримтлах”

Англи текстэнд “*шинэ материалын*” гэж ямар үйлдвэрийг өгүүлээ вэ? “хүнс, хөнгөн үйлдвэр, уул уурхай, хими зэрэг экспортын чиглэлтэй үйлдвэр болон биотехнологи, өөрийн орны түүхий эдэд тулгуурласан шинэ бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх” гэсэн баймаар санагдана.

20.4-д *“finished products”* буюу “*эцсийн бүтээгдэхүүн*” гэсэн утга алдагдсан. Тунгаан үзвээс уг бүр тодорхой утга зааж байгаа нь ойлгомжтой.

20.9-д монгол хувилбарт “*Монгол орны байгал, түүх, соёлын өв санд түшиглэн...*” гэсэн нь англи хувилбарт байгаа “*Taking advantage of Mongolia's natural, historical and cultural heritage...*” буюу *байгал, түүх, соёлын өвийн давуу талыг ашиглах* гэсэн чухал санааг мөн орхигдуулжээ.

20.10-ын англи, монгол хоёр өгүүлбэрийг харьцуулан харваас *"Securing most favored nation treatment in foreign trade and retaining for a certain period the status which enables Mongolia to get soft loans and grants."* *"Гадаад худалдааны нэн тааламжтай нөхцөл олох, хөнгөлөлттэй зээл, буцалтгүй тусламж авах статусыг тодорхой хугацаанд хадгалах"* англи эх дээрх маш нарийн утга монгол өгүүлбэрт огтхон ч буугаагүй нь англи хэл гадарлах хэн бүхэнд ойлгомжтой.

Шинжлэх ухаан, технологийн гадаад харилцааны бодлого гэсэн 4-р бүлгийн 231-д *"Introducing advanced technology and methods into production and services. In doing so, priority will be given to the selective introduction of research-intensive technology..."* *"Үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд дэвшилт арга технологи нэвтрүүлэх. Чингэхдээ оюуны их багтаамжтай технологийг сонгон нэвтрүүлэхийг эрхэмлэх"* гэсэн хоёр өгүүлбэрийн доогуур нь зурсан хэсгийн орчуулга хоорондоо хэрхэвч дүйгээгүй байна.

"Соёл хүмүүнлэгийн гадаад харилцааны бодлого" 5-р бүлгийн 24-д *"recovering cultural and art relics from abroad"* гэсэн санааг *"хальж гарсан зүйлийг сурвалжлан олох..."* гэж бүдүүвчлэн орчуулснаас гадна *хальж гарсан зүйл* гэдэг нь оновчгүй болжээ.

Мөн энэ зүйлийн монгол хувилбарт байгаа *"улс түмнийг танин мэдэх"* гэсэн санаа англи өгүүлбэрт алга байна.

Мөнхүү бүлгийн 25-д буй *"In promoting cultural and humanitarian cooperation, Mongolia will practice both Government and people's diplomacy, and apply the principle of respect for human rights, freedoms, equality and mutual benefit."* *"Соёл, хүмүүнлэгийн салбарт хамтран ажиллахдаа төрийн болон ардын дипломатын аргыг хослуулах, хүний эрх, эрх чөлөөг эрхэмлэн хүндэтгэх, эрх тэгш харилцан ашигтай байх зарчмыг баримтлана"* гэсэн өгүүлбэрүүдийн орчуулгыг ч нягтлан засмаар.

26.1-д *"Safeguarding the rights, freedoms, legitimate interests and the security of Mongolian citizens residing or traveling abroad through the promotion of broad cooperation with foreign countries in the legal sphere"* *"Гадаад орнуудтай эрх зүйн өргөн хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, гадаадад байгаа Монгол улсын иргэдийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх, ашиг сонирхол, аюулгүй байдлыг хамгаалах"* гэсэн өгүүлбэрүүдийн орчуулгыг харьцуулахад монгол өгүүлбэрийн найрлага сулаас гадна зөвхөн гадаадад оршин суугаа төдийгүй гадаад орноор жуулчлан яваа иргэдийн гэсэн чухал санааг орхигдуулжээ. Зүй нь *"Гадаад орнуудтай эрх зүйн хүрээнд /эсвэл салбарт/ өргөн хамтын ажиллагаа хөгжүүлэх замаар гадаадад оршин суугаа буюу аялан яваа Монгол улсын иргэдийн ..."* гэж буулгасан бол англи эхийн санаа бүрэн утгаараа буух байсан болов уу.

26.4-ийн *"Giving priority to training in developed countries of Mongolian students, managerial personnel and specialists in the field of market economy, politics, law, management and marketing as well as in the leading areas of the country's scientific and technological fields..."* өгүүлбэрийн доогуур нь зурсан хэсэг, тодруулбал, *...in developed countries* гэсэн нийлэмж үг огт байраа олоогүй ажээ. Энэхүү үзэл баримтлалыг монголоос англи, англиас монгол руу орчуулсны алин болох нь ойлгомжгүй байгааг өөрийн эрхгүй дахин дурдмаар.

Дараагийн өгүүлбэр *"In doing so, Mongolia shall seek to benefit from specialized funds of international organizations and developed*

countries, scholarships of public and private universities and institutes for the purpose of training students, upgrading specialists, arranging degree studies, training highly skilled workers as well as for using the services of foreign lecturers and scholars of excellence” гэж байгаа бөгөөд доогуур нь зурсан хэсгийг “олон улсын тусгай болон хөгжингүй орны төрөлжсөн сан...” хэмээн хөрвүүлснийг юү гэж ойлгох вэ. “...**олон улсын байгууллага болоод хөгжингүй орнуудын төрөлжсөн сан**” гэхэд л болох бишүү.

“Гадаад бодлогын үзэл баримтлал:1994”-ийн монгол, англи хоёр эхийг тулган үзэж нягтлах оролдлого хийсний дүнд товчхон базаж үзвэл:

- Орчуулгын онолын мэдлэг болон дадлага туршлага муутай улс орчуулжээ

- Энэхүү орчуулгад ерөнхийдөө үгийн оноолт оновчгүй, хоёр хэлний хэл зүй, өгүүлбэр зүй, найруулга зүй болон ерөнхий хэм хэмжээг ер харгалзан үзээгүй, дөхүүлсхийж оромдсон байдал ажиглагдаж байна.

- Орчуулгын онолын үндсэн зарчмыг алдагдуулж чухал чухал санааг орчуулахаас зайлсхийсан буюу хайхрамжгүй хандсаны алин болох нь тодорхойгүйгээр орхижээ.

Эцэст нь, утга санаа ойлгомжгүй, муу орчуулгатай үзэл баримтлалыг Монгол улс 20 орчим жил гадаад бодлогынхоо тулгуур баримт бичиг болгон хэрэглэсэн нь туйлын харамсалтай санагдаж байна. Энэхүү шүүмжийг бичихдээ бусдын хийсэн ажлыг үгүйсгэж өөлөх гэсэнгүй, цааш цаашдын орчуулгад хариуцлагатай, ул суурьтай хандаж сайжруулаасай гэсэн санаа өвөрлөж буйгаа цохон тэмдэглэе.

НОМ ЗҮЙ

1. Монгол улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал
2. Р.Гүрбазар.”Орчуулгын онол дадлагын үндэс”, УБ, 1996.
3. “Орчуулгын онол практикийн тулгамдсан асуудлууд” ОУХС-ийн ДОТ-ээс эрхлэн гаргадаг эмхтгэл, УБ, 2007
4. “Орчуулах эрдэм-1” мөн эмхтгэл, УБ, 2009
5. Орчуулах эрдэм-2” мөн эмхтгэл, УБ, 2010
6. Орчуулах эрдэм-3” мөн эмхтгэл, УБ, 2011
7. Орчуулах эрдэм-4” мөн эмхтгэл, УБ, 2012
8. Б.Энхбаяр.”Англи, монгол орчуулгын зарим асуудалд” “Орчуулгын онол практикийн тулгамдсан асуудлууд” эмхтгэл, УБ, 2007, 107-112-р тал
9. Б.Энхбаяр.”Монголын орчуулгын онол судалгааны асуудлын тухайд” Орчуулах эрдэм-3” эмхтгэл, УБ, 2011, 245-250-р тал.